

визнав провину Жука в антидержавній діяльності і засудив його на два роки ув'язнення та позбавив прав у громадянстві. Після ув'язнення в 1933 р. він повертається на волю і обирається директором Почаївського кооперативного банку. Завдяки активності Жука Почаївський кооперативний банк стає одним із осередків не лише фінансово-економічного життя, а й культурно-освітньої діяльності.

Після закриття у Почаєві "Просвіти" у 1936 р. було створено нове об'єднання - "Українське культурно-освітнє товариство", хор та драматичний гурток, одним з керівників яких був Семен Антонович Жук, славився на всю округу. Поряд з культурно-просвітницькою діяльністю С. А. Жук займається вивченням архівів Почаївської лаври з метою сприяння перетворення лаври, частина духовенства якої підтримувала русифікаторську політику, в осередок української духовної культури. В результаті цієї праці був виданий "Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври" під псевдонімом С. Антонович.⁴

Міжвоєнний імміграційний період на Волині припадає на життя і творчість історика, літературознавця, публіциста, журналіста і видавця Романа Божеського, перу якого належать понад 125 книг з різних галузей знань.

Ще юнаком Божеський включається у визвольну боротьбу спочатку проти царизму, а згодом проти більшовиків, за що він був схоплений і посаджений у в'язницю, з якої згодом йому вдається втекти. Рятуючись від переслідувань, Божеський переходить польсько-радянський кордон і на початку 1920 р. опиняється у Крем'янці, відразу поринаючи в активну громадсько-політичну діяльність. На центральній вулиці міста відкриває книгарню від товариства "Просвіта". В цей час виходять його поетичні твори, сповнені віри в сили народу, присвячені подіям національно-визвольної боротьби українського народу. У 1923 р. в журналі "Веселка" видрукована поема "Срібносиня легенда", присвячена січовим стрільцям, вірші "Легенда Крут", "22 січня", "Тим, що полягли під Базаром" та ін.⁵

Будучи учасником національно-визвольної боротьби українського народу 1917-1920-х рр., Божеський розумів причини їх поразки. Тому активно взявся ідейно готувати молоде покоління для продовження боротьби за українську державність. Для цього згуртує навколо себе національно-свідому, патріотично настроєну молодь та однодумців. Підпільно створює мережу захованих "трижок", для яких розробив спеціальний курс освіти, що тривав 3-4 роки. До підпільної боротьби в першу чергу залучалися учні Крем'янецької української гімназії, що була відкрита у 1918 р. Кілька разів на тиждень слухачі збирались або у когось на квартирі, або влітку у різних місцях Крем'янецьких гір. Польські власті, викривши підпільну діяльність гімназистів та організаторів, у 1934 р. провели арешти. Більше 30 учнів-старшокласників Крем'янецької української гімназії було заарештовано, шість з них ув'язнено.⁶ Напружена громадсько-політична діяльність Божеського була теж перервана арештом та ув'язненням у Березі Картузькій в 1934-1939 рр. Лише з початком другої світової війни Роману Божеському та іншим в'язням вдалося вирватись на волю.

Влітку 1935 р. на Крем'яничину з метою поселення приїжджає видатний український вчений-металознавець, громадський діяч, політик Іван Феценко-Чопівський. За доби УНР і Директорії він входив до цих українських урядів, згодом брав участь в національно-визвольному русі в еміграції.

Придбавши хутір між Почаєвом (16 км) та Вишнівцем (6 км), Феценко-Чопівський з сім'єю повертається на українську землю. Він пройшов довгий і важкий шлях: навчання в Житомирі і Києві, активна участь в українській революції і блукання Україною, перебування за кордоном, зокрема в Бухаресті, Польщі. Проживання на хуторі в Крем'янецькому повіті не було постійним, хоча туди були перевезені меблі та частина бібліотеки.

В основному сім'я Феценків-Чопівських на хуторі проводила два літні місяці. Як пише в листі, датованому 20 червня 1997 р., до просвітян Крем'яничини, дочка Івана Феценко-Чопівського Оріся, "це був шляхетний задум мого татка створити для нас, дітей, малу Батьківщину".

Інтелегентна і освічена сім'я вченого мріяла, що їх хутір стане українським культурним осередком.⁷ І дійсно, молодь навколишніх сіл тягнулась до цієї родини під час їхнього приїзду. "Поволі ми вросли в місцевий ґрунт", - писав у спогадах Феценко-Чопівський.

Однак сусіди з другого боку - польські осадники, шпигували разом з поліцією на кожному кроці, знаючи біографію та ідейні погляди вченого. Початок другої світової війни погнав сім'ю Чопівських знову на чужину, але перебування їх на Крем'яничині та їхня громадська діяльність залишила свій слід у свідомості місцевого населення.

Активну роль в організації національно-церковного руху на Західній Волині, зокрема на Крем'яничині відігравали іммігранти тісно зв'язані з урядом УНР в екзилі такі як: Степан Скрипник (пізніше - довголітній патріарх Української автокефальної православної церкви Мстислав),⁸ Василь Біднов - професор, історик церкви, редактор "Православної Волині", що видавалась у Крем'янці, Петро Табінський - відомий український церковний діяч, ректор Крем'янецької духовної семінарії¹⁰ та ін.

Завдяки діяльності іммігрантів, більшість з яких були учасниками національно-визвольної боротьби 1917-1920-х рр., виростили молоді свідомі борці за відбудову української держави, за визволення, як з-під гніту панської Польщі так і червоної Москви і - створення незалежної вільної України.

1. Історія української еміграції / Лановик Б. Д., Гром'як Р. Т., Триф'як М. В. та інші - К.: Вища школа, 1997.- С. 14.

2. Степень С. Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Матеріали міжнародної наукової конференції. "Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість". - Кн. 1. - К.: "Либідь". - 1993. - С. 211-222.

3. Сивіцький М. Волинські народні університети в польсько-українських взаєминах міжвоєнного періоду // Тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції. "Волинь і волинське зарубіжжя". - Луцьк, 1994. - С. 8-11.

4. Чернихівський Г. І. Все віддав він для одної ідеї... Розповідь про Семена Антоновича Жука (1880-1941) // Крем'яничина. Історичне та літературне краєзнавство. - Крем'янець, 1992. - С. 80-82.

5. Адамович В. Серце промовляло до людей // Діалог. - 1994. - 12 листопада.

6. Чернихівський Г. І. Роман Божеський, якого ми не знаємо // Діалог. - 1994. - 24 вересня.

7. Феценко-Чопівський І. А. Хроніка мого життя. - Житомир, 1992. - С. 86.

8. Сивіцький М. Записки сірого Волиняка. - Львів, 1996. - С. 46-53.

9. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. - Нью-Йорк-Київ - С. Бавид Брук, 1990. - Т. 4. - Ч. 2. - С. 17.

10. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. - Вінніпег. Канада, 1984. - Т. 1. - С. 356-

Богдан СМЯЛІКО, Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

РОСІЙСЬКА МЕНШИНА НА ВОЛИНІ

Розвиток і утвердження демократії в молодій українській державі тісно пов'язаний з національним питанням. У цьому сенсі Конституція України гарантує права на існування і розвиток кожній нації, зокрема, і російській.

Внаслідок активної російської колонізації впродовж віків росіяни стали найбільшою нацією серед національних меншин України. Це дозволяло їм активно втручатися в етнічні процеси в Україні, і оскільки таке втручання підтримувалося державою (протягом XIX-XX ст. особливо) - відбувалися негативні процеси асиміляції не тільки інших національних меншин України, але і самої української нації. Цей парадокс з одного боку ставить російську меншину в Україні на одному рівні з державною нацією і вище над іншими національностями, а з другого - викликає досить негативне та упереджене ставлення українців та інших народів до росіян.

Проте, наукове дослідження повинне базуватися на виваженому і об'єктивному підході. При цьому для з'ясування цілісності картини набувають значення регіональні дослідження. Не є винятком у даному відношенні і Волинь - край, в якому сформувався і тривалий час зберігався строкатий етнічний склад населення з чисельною російською етнічною групою.

Розселення Росіян на території сучасної України розпочинається в кінці XV ст. з освоєння південних степів, так званого "дикого поля". Волинь як віддалений від Московської держави регіон не стає у цей час об'єктом потужної міграції російського населення. Проте, внаслідок економічного розвитку на Волині створюються умови для тимчасових міграцій, завдяки торговому обміну. Як відомо, торгівля у середні віки була досить копіткою і тривалою у часі працею, одним із показників міграційних процесів. Для торговців у розвинутих містах (зокрема і волинських) існували спеціальні гостинні двори (карвасари, фондако), де іноземні гості могли перебувати досить тривалий час.¹ До уваги слід взяти і те, що у торгівлі брала участь значна кількість купців, які об'єднувалися у каравани.

Для російських купців, що торгували в Україні, через прикордонні ярмарки і Київ пролягали шляхи углиб українських земель аж до Луцька і Бару.² Як зазначають дослідники, російська торгівля у Подніпров'ї поєднувалася з політикою збирання руських земель Московською державою.³ Безперечно, що і Волинь, як давнє руське князівство, була у "об'єднаних" планах Росії. Про це, зокрема, свідчить вживання царем Олексієм у середині XVII ст. титулу князя Волині. В зв'язку з цим торговельні зв'язки Росії з Волинським регіоном набували політичного значення, а створення тут колоній росіян забезпечувало формування реального ґрунту для реалізації політичних задумів.

У 1429 р. у Луцьку відбувався великий ярмарок, на якому було багато торгових людей з Росії.⁴ Популярність луцького ярмарку створила постійний притік російських торговців у це місто. Тому не дивно, що на початку XVII ст. у Луцьку були виділені спеціальні склади для "московських товарів".⁵ У 1565-1566 рр., як зазначає П. М. Сас, у Луцьку зросла кількість платників податку на 22 чоловіка за рахунок новоприбулих ремісників.⁶ Ці ремісники були росіянами⁷ - першими осілими росіянами у Луцьку.

Крім представників торговельного стану, на Волині у XVI ст. розгорнули свою діяльність російські культурні діячі, втікачі-емігранти. Серед них відомі представники реформаційних течій Феодосій Косой, Ігнатій, Артемій та православні Іван Федоров, Андрій Курбський. Останні зобразили значний внесок у розвиток української культури.

Події визвольної війни українського народу значно спустошили Волинь, привели до занепаду міст, різкого зменшення чисельності населення, зокрема і внаслідок втеч та переселень. Андрусівське перемир'я 1667 р., підписане між Московською державою та Річчю Посполитою, розчленувало українські землі на Правобережжя та Лівобережжя. Волинь відійшла до Польщі. Протягом XVIII ст. вона була втягнута у міжрегіональну торгівлю, що стала складовою частиною взаємовідносин між розрізненими частинами України.⁸

Бажання Росії включити "ісконно руські землі", зокрема Волинь, до свого складу, було реалізоване в кінці XVIII ст. у зв'язку з поділом Речі Посполитої. Під час вступу російських військ на Волинь чисельні представники польської шляхти залишили свої помістя і втекли, що дало можливість для жалування земельних володінь власне російським дворянам. Останні, як це було усюди, переселяли у свої володіння також селян з Росії.⁹

У другій половині XIX ст. розселення росіян на Волині визначалося також поглибленням економічних зв'язків, будівництвом залізниць, розвитком промисловості, системи освіти і таким іншим. До кінця XIX ст., не рахуючи російських військових (16.427 чоловік), загальна чисельність російськомовного населення у Волинській губернії досягла 104.889 осіб (63.862 чоловіка та 41.027 жінок) або 3,5 % загальної кількості населення. По повітах росіяни розподілялися досить рівномірно: у Житомирському вони складали 5,9 % всього населення, у Володимир-Волинському відповідно 2,76 %, у Дубенському - 4,25 %, у Заславському - 1,75 %, Ковельському - 3,52 %, Кременецькому - 3,38 %, Луцькому - 5,00 %, Новоград-Волинському - 2,41 %, Овруцькому - 2,6 %, Острозькому - 2,46 %, Ровенському - 3,15 %, Старокостянтинівському - 2,8 %.¹⁰ Із загальної чисельності росіян 44.351 чоловік мешкали в губернському та повітових центрах, де розташовувалися адміністративні установи, промислові, соціальні заклади.¹¹ Особливо інтенсивно проводилася у містах, в першу чергу через навчальні заклади, русифікаторська політика, тому саме у населених пунктах міського типу під час перепису населення 1897 р. значна частина мешканців визнала рідною російську мову.

У сільській місцевості губернії мешкало 2,2 % росіян. Села з мешканцями переважно російської національності розташовувалися у Житомирському (Левківська і Пулинська волості), Новоград-Волинському (Романовецька і Курненська волості) та Овруцькому повітах (Базарська, Ново-Вороб'ївська волості). У декількох десятках сіл тут здавна розселилися родини російських старообрядців. Наприклад, у селах Андрушівка, Мясківка Житомирського повіту, с. Чоловки Овруцького, с. Янушівка Новоград-Волинського повітів.¹²

Соціальна структура етнічної групи була досить строкатою, відбиваючи історичні традиції життєдіяльності росіян, державне відношення до національних проблем. За даними першим Всеросійським переписом населення до стану спадкових та особових дворян у Волинській губернії належало 14,25 % росіян. Відносно багаточисельно були представлені серед них також почесні громадяни та купці (2,72 %), духівництво (6,78 %), міщани (23,49 %).¹³ Майже четверта частина росіян була залучена до адміністративної, громадської служби, освітньої справи, працювала на пошті. Помітна частка мешканців Волині російської національності займалася будівельними роботами, залізничною службою, торгівлею. Однак, основну частину росіян, як і решти населення краю, складало селянство (50 %).¹⁴

Становій диференціації відповідало і майнове розшарування. Згідно з офіційними відомостями станом на 1880 р. російське землеволодіння на Волині значно зросло і складало на 100 маєтків 41,08 %, на 100 дес. землі - 34,05 %¹⁵, лише частково поступаючись польському. Зростання чисельності власників земельних наділів російської національності позначилося в першу чергу на середньому і дрібному землеволодінні.

Значну частину дворян та чиновників російської національності складали вихідці з інших губерній Російської Імперії, що свідчило про продовження процесів внутрішньої імміграції на Волинь цих категорій населення. Серед тимчасових мешканців краю були відомі діячі російської культури - композитор Ігор Стравінський, письменник Андрій Бєлий.¹⁶

Наступний період історичного розвитку Волині (1914-1921 рр.) характеризувався значним зменшенням чисельності російської етнічної меншини. Названа тенденція пояснюється військовими діями та супроводжуваними їх процесами. Слід врахувати також той факт, що перепис 1897 р. носив певною мірою суб'єктивний характер: чисельність росіян за його результатами була значно перебільшена за рахунок українців та інших національностей, що жили у містах та розмовляли російською мовою.¹⁷

Згідно з Ризьким мирним договором територія Волині була поділена між двома державами. Радянсько-польський кордон пройшов через колишній Острозький та Новоград-Волинський повіти. До складу Польщі увійшло 47 % території Острозького повіту з містом Острог та 10 % Новоград-Волинського повіту з містом Корець.¹⁸

У Радянській Україні в 20-х рр. XX ст., росіяни були найчисельнішою національною меншиною. При проведенні перепису населення в 1926 р. вперше бралася до уваги національна приналежність громадян.¹⁹ За переписом в Україні нараховувалося 2.677 тисяч (9,2 % населення республіки) росіян.²⁰ З проведенням у Радянській Україні політики українізації, що вела за собою переведення діловодства в окружних, районних та сільських органах влади на українську мову, гостро постало питання про виділення національних адміністративно-територіальних одиниць, російських зокрема.

На території Волинської округи (сучасна Житомирщина) було створено дев'ять російських національних сільрад.²¹

Таблиця 1. РОСІЙСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ СІЛЬСЬКІ РАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОКРУГИ

Населені пункти (сільради) та їх географічна локалізація (1931 р.)	Чисельність населення (1931 р.)	Населені пункти та їх географічна локалізація (1987 р.)
1. Дерманівська (Базарський р-н, Волинська округа)	1172	с.Трудолюбівка Вишівської сільради Малинського району Житомирської обл.
2. П'ятидубська (Базарський р-н, Волинська округа)	592	с. П'ятидуб Морозівської сільради Малинського р-ну Житомирської обл.
3. Нитинська (Емільчинський р-н, Волинська округа)	523	с.Нитине Піддубівської сільради Емільчинського р-ну Житомирської обл.
4. Чолівська (Коростенський р-н, Волинська округа)	541	с.Чолівка Поліської сільради Коростенського р-ну Житомирської обл.
5. Кошарицька (Коростишівський р-н, Волинська округа)	596	с.Великі Кошарища Стрижівської сільради Коростишівського р-ну Житомирської обл.
6. Роботищенська (Новоград-Волинський р-н, Волинська округа)	492	с. Роботище в межах м. Новоград-Волинський Житомирської обл.
7. Мамечська (Овруцький р-н, Волинська округа)	424	с.Мамеч Великочернігівської сільради Овруцького р-ну Житомирської обл.
8. Новосілівська (Потіївський р-н, Волинська округа)	562	с. Новосілка Новобудської сільради Радомишльського р-ну Житомирської обл.
9. Адамівська (Пулинський р-н, Волинська округа)	1051	с.Адамівка Довбиської сільради Баранівського р-ну Житомирської обл.

На підставі перепису 1926 р. була розширена мережа шкіл для національних меншин. У Волинській окрузі за його даними існувало 10 російських національних шкіл соціалістичного виховання (українських - 354).²²

На території Західної Волині, що перебувала під Польщею, також був проведений перепис населення (у 1921 р.). Цей перепис був недосконалим, оскільки проводився не за національним, а за релігійним показником. Основну частину населення Західної Волині у 1921 р. склали православні. Їх нараховувалося 1.238.353 чоловік. Серед них Росіяни - 9450. Напевно, багато хто з росіян опинився у графі православних поляків (таких нараховувалося 62.425 чоловік).²³

На національній структурі Волинського воеводства позначилася в першу чергу аграрна політика польського уряду. Прийняті польським сеймом "Основи земельної реформи" (10 липня 1919 р.) і закон про земельну реформу (17 грудня 1920 р.) стосовно східних кресів, спрямовувалися головним чином на здійснення колонізації цих територій шляхом створення польських військових і громадянських поселень. Впровадження закону привносило у аграрні відносини волинського села іноетнічний елемент польських поселенців. Згідно з законом, розподілу серед селян і створенню поселень підлягали земельні і лісові масиви маєтків, що перейшли у власність держави.

Вже на 1 січня 1932 р. на Волині загальна кількість польських поселенців досягла 8.336 чоловік. І якщо у Галичині парцеляційний фонд створювався на основі добровільної відмови від землі за викуп з боку польських поміщиків, то на Волині цей процес відбувався в результаті ліквідації головним чином власності російських поміщиків.²⁴

Хоча відсоток російського латифундистського землеволодіння відносно швидко зменшувався, загалом серед великих землевласників (100 і більше гектарів) залишалось багато російських поміщиків.²⁵

Наступний перепис населення у Польській державі проводився у 1931 р. На відміну від попереднього він враховував рідну мову та релігійне визнання опитуваних. За умовно порівняльними показниками національної приналежності (за переписом 1921 р.) і рідної мови (за переписом 1931 р.) власне російське населення на Волині за вказаний період збільшилося на 150,43 % і налічувало 23.637 чоловік.²⁶ Таке зростання пояснювалося також приїздом у воеводство після 1921 р. значної кількості репатріантів та білої еміграції з Радянського Союзу.

Значна частина російського населення у цей період проживала в містах Волині (десь близько 13,5 тис. росіян).²⁷ Польським урядом систематично розпалювалася ворожнеча між російськими та українськими партіями і суспільно-політичними організаціями. Хоча сам факт існування російських партій і організацій у Польщі (зокрема Російського Національного об'єднання) слід оцінювати позитивно.

Наймасовіший міграційний рух росіян на Волинь припадає на післявоєнні роки. Йому сприяли як природні демографічні процеси, так і кадрова політика радянських органів влади. Про зростання чисельності російської етнічної групи свідчив перепис населення 1959 р., який зафіксував такий показник - 37,1 тис. осіб російської національності. Тенденція до збільшення кількості росіян у Волинській області прослідковується і в наступні десятиріччя (вона характерна для структури населення Української республіки в цілому). За переписом 1979 р. чисельність росіян в області досягла 43.767 чоловік.²⁹

Покажемо є також порівняння відповідних даних для західноукраїнських земель в цілому. Якщо на початку 30-х років росіян тут проживало близько 70 тисяч чоловік, то у 1989 р. - понад 400 тисяч.³⁰ Відомі факти, коли для відбудови зруйнованого війною господарства у західноукраїнській області в повоєнний період з Росії переводилися цілі підприємства разом з кадрами спеціалістів та

кваліфікованих робітників.³¹

Як бачимо, Волинська земля не стояла осторонь процесів російської колонізації. На її території прослідковується декілька міграційних хвиль російського населення, серед яких наймасовішою, згідно з статистикою, слід визнати останню. В сучасних умовах росіяни на Волині, як і в цілому в Україні, не піддаються дискримінації. Існують на Волині російські школи і російські культурні осередки (зокрема у Луцьку). Російська національна меншина має всі реальні можливості для свого існування та розвитку.

1. Сидоренко О. Ф. Гостинні двори за джерелами XVI-XVIII ст. (Волинь, Поділля) // VIII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство і культура". - Харків, 1997. - Ч. 1. - С. 211.
2. Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі (IX - середина XVII ст.). - К., 1992. - С. 135.
3. Там само. - С. 124.
4. Мишко Д. І. Українсько - російські зв'язки в XIV - XVI ст. - К., 1959. - С. 29.
5. Михайлина П. В. Визвольна війна трудового населення міст України (1569 - 1654 рр.). - К., 1975. - С. 31.
6. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV - 60-х годах XVI в. - К.: Наукова думка, 1989. - С. 26.
7. Заяць А. Е. Соціальний і національний склад населення міст Волині в середині XVI - в першій половині XVII ст. // Минуле і сучасне Волині. - Луцьк, 1988. - Ч. 1. - С. 157.
8. Пришляк В. В. До Історії взаємин між західними і східними землями України за доби Гетьманщини. // Україна в минулому. - Київ-Львів, 1991. - В. 1. - С. 75.
9. Наулко В. И. Развитие межэтнических связей на Украине. - К.: Наукова думка, 1975. - С. 28.
10. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. VIII. Вольнская губерния. - М., 1904. - С. IX.
11. Там само.
12. Державний архів Житомирської області. - Ф. 1. - Оп. 13. - Спр. 1244. - Арк. 6, 27, 37, 43.
13. Первая всеобщая перепись населения... - С. XII.
14. Там само.
15. Вольнские епархиальные ведомости. - 1885. - № 20. - С. 687.
16. Огнева О. Д. Музей І. Стравінського в Устилузі. - Луцьк: Зоря, 1994. - С. 2; Рисак О. О. Андрій Белий на Волині // Минуле і сучасне Волині - Луцьк, 1989. - С. 237-239.
17. Наулко В. І. Етнічний склад населення УРСР: Статистично-картографічне дослідження. - К.: Наукова думка, 1965. - С. 73.
18. Макаруч С. А. Етносоціальне розвиття і національні відносини на западноукраїнських землях в період імперіалізму. - Львів, 1983. - С. 19.
19. Коляденко С. М. Значення демографічного перепису населення 1926 р. для освіти національних меншин Волині // Велика Волинь: минуле й сучасне. - Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994. - С. 555.
20. Атлас національних меншин в Україні. 1920-1930 роки / Упор. М. І. Панченко, О. П. Ковальчук, Б. В. Чирко. - К.: Четверта хвиля, 1996. - С. 15.
21. Там само. - С. 17, 23, 25, 27, 29.
22. Коляденко С. М. Значення демографічного перепису... - С. 555.
23. Макаруч С. А. Етносоціальне розвиття... - С. 126.
24. Там само. - С. 134.
25. Там само. - С. 137.
26. Там само. - С. 146.
27. Там само. - С. 150.
28. Волинська область за роки Радянської влади (1940-1966): Статистичний збірник. - Львів, 1969. - С. 16.
29. Численность и состав населения СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1979 г. - М.: Финансы и статистика, 1985. - С. 102.
30. Атлас національних меншин. - С. 16.
31. Кульчицький В. С. Новітня історія України. // Український історичний журнал. - 1991. - № 10. - С. 13.

Володимир СТУДІНСЬКИЙ, Галина СТУДІНСЬКА (Малин)

ПАПЕРОВЕ ВИРОБНИЦТВО НА ВОЛИНІ: ІСТОРИКО - ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ (постановка проблеми)

Традиції паперового виробництва в Україні започатковуються у XVI ст. Перші папероробні підприємства з'являються в Прикарпатті та на Волині.

Ця тема є маловивченою. Більш-менш загальну картину створення папірень і розвиток паперової промисловості на Волині представлено в дослідженнях О. Я. Мацюка та М. М. Стрішинця. Тому важливим питанням в контексті волинознавства постає проблема дослідження паперового виробництва в краї.

Вважається, що першою відомою є папірня в м. Буську (1541 р.), що на Львівщині. В 1573 р. розпочала функціонувати папірня поблизу сіл Новостав та Городниця Луцького повіту.¹

За дослідженнями О. Я. Мацюка папірня в Новоставі існувала ще до 1573 р. Зокрема, у львівських гродських актах було знайдено зізнання возного про те, що 11 вересня 1573 року крамар Бартоломей склав у Львівському домініканському монастирі протест проти ігумена домініканського монастиря в Луцьку. Звинувачувався він у тому, що відмовив задовольнити прохання про сплату папірником Мартином Кобількою - підданим цього монастиря - боргу в 115 золотих. Більше відомостей про Новоставську папірню є в документі від 23 квітня 1574 р., коли папірники приїхали з млина до замку з папером. Також відомо, що у 1583 р. ігумен Луцького монастиря платив податки за папірню. Зокрема податок із сіл Новостав та Городниця становив: "одна папірня - 2 флорена, 2 картинки - по 12 грошей".²

Роль папірень в цьому регіоні значно виростає з появою друкарень. Зокрема, наприкінці 70-х рр. XVI ст. князем К. К. Острозьким було засновано греко-слов'янську школу. І саме тут, в Острові, у 1580-1581 рр. І. Федоров надрукував перші книги на Волині.³

Також у 20-х рр. XVII ст. засновується друкарня Хрестовоздвиженського братства у Луцьку. В період 1787-1803 рр. діяла домініканська луцька друкарня.⁴

Всі друкарні вимагали доставки паперу і цілком зрозуміло, що насамперед він доставлявся із папірень, які розташовувалися неподалік.

Що стосується діяльності папірні в Новоставі, то вона, на думку О. Я. Мацюка, наприкінці XVI ст. перестає існувати. Проте в кінці 20-х рр. XVIII ст. тут знову працює папероробне виробництво. Про це свідчать водяні знаки, виявлені на документах написаних в 1730 р.⁵

Новоставська папірня згадується в документах 1787 та 1800 р., коли вона належить луцьким домініканцям. В 1809 р. тут виробляється 740 стоп паперу для письма. В 1812 р. за папірню, де працювало чотири робітники і виготовляли 330 стоп паперу наглядав Атанас Малачинський. У 1823 р. тут працює вже 54 робітники. Обсяг продукції досяг 5820 стоп паперу для письма, 336 стоп обгорткового та 625 стоп інших сортів паперу.⁶